

A »SALAMON ÉS MARKALF« CZÍMŰ NÉPKÖNYV KIADÁSAIRÓL.

(Egyszersmind adalék Szabó Károly »*Régi Magyar Könyvtára*«-hoz.)

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

(Két hasonmással.)

Szabó Károly bámulatos gonddal készült *Régi Magyar Könyvtára* mindkét kötetének csakugyan van egy érezhető hiánya, amely óhajtható, hogy egy esetleges új kiadásban, vagy a most készülendő III. kötetben kikerültessek, s ez a címekben a *sorválasztók* mellőzése. Ha ezeket már kezdet óta alkalmazza, néhány műről maga is észrevette volna, hogy a látszólagos egyformaság mellett is más kiadásról van szó. Ez a hiány adott alkalmat arra, hogy módunkban van egy új könyvvel, vagyis a *Salamon és Markalf* népkönyvnek egy új XVI. századbeli kiadásával szaporítani régi magyar nyomtatványaink sorozatát. Ezekből az első kiadásnak, melyet Szabó Károly is leír (I. k. 133. sz.), egyetlen, az Erdélyi Múzeum birtokában levő, a másodiknak pedig két példánya, és pedig az esztergomi egyházmegyei könyvtár teljes s az akadémia könyvtárának csonka példánya van előttem. Mindkét kiadás címlapja látszólag ugyanegy, szóról-szóra egyezik, ugyanaz az ismert fametszvény díszíti, a kiadások alakja, lapszáma egy; de a pontos összehasonlítás a sorválasztók segítségével megmutatja az eltérést. Hasonlítsuk össze e végből a címlapot s a két kiadás utolsó lapját.

Az első kiadás címlapja:

Salamon Ki- || rálnak Az David || Király Fianak Markal-
fal való Tréfa beszédeknek rövid könyve (Fametszet.) Mindenek
ez végre irattatnak meg, hogy jot tanollyunk belőlle.

A második kiadás címlapja:

Salamon Ki- || rálnac, Az David Kiraly Fi- || anac Mar-
kalfal Valo Trefa Beszedek- || nec rövid Könyuc. (Fametszet.)
*Mindenec e végre irattatnac meg, hogy iót tanollyunc belőlle.*¹

¹ Megjegyzendő, hogy a Beöthy-féle Képes Irodalomtörténetében közölt hasonmás, melyet az Athenaeum szíveségéből mi is bemutatunk, az akadémiai példány s nem az erdélyi múzeumi címlapjáról, tehát a második kiadásról készült.

SALAMON KI- RÁLYNAC, AZ DAVID KIRALY FI- ANAC MARKALFAL VALO TREFA BESZEDEK.

1888. évi Kötet.

... meg, hogy lát tanólyunc belire.

Salamon és Markalf második kiadásának címlapja.

Az első kiadás utolsó (32a) oldala:

töbzför engemet haragra inditfon.

Annakokaért mind ő maganak, f- mind fele- | fegének adaf-
fek étel, ital, és ruházat minden | fűkfégeknek idején. Es ekkép-
pen Markalf | ki menekedék az Salamon Király kezé- | ből, es
mind éltig nagy bé- | kefében nyugovék. | De ám most-is | nyugfzik. |
Finis libri Marcalffi. | Nyomtattatott Colosvaratt. (Két fametszet.)

A második kiadás utolsó (32a) oldala:

hoggy töbfzer engemet haragra indiczon.

Annac okaért mind őmagánac f mind fe- | lefégenec adaf-
séc étel, ital, és ruházat minden | fűkfégeknek ideyén. És eckép-
pen Mar- | kalff ki menekedéc az Salamon Ki- | rály kezéből,
és mind éltig | nagy bekefségben nyugouéc: | De ám most is nyug-
fzic. | Finis libri Markalffi. | Nyomtattot Colosuárat. | (Két fametszet.)

Tehát nemcsak a címlap, az egész kiadás eltér az esztergomi és akadémiai példány szerint az erdélyi múzeumitól: azaz két külön kiadásról van szó, melyek mindketteje Kolozsvárt, a Heltai-féle nyomdában jelent meg. E szerint e népkönyvből a XVI. századból négy s nem három kiadást ismerünk: az 1577-iki erdélyi múzeumi egyetlen példányt, az akadémiai és esztergomi példányt, vagy is a második kiadást, mely mint új adalék, 396. számmal iktatandó be a Magyar Könyvszemle adalékai közé; továbbá a monyorókereki 1591-iki kiadást mely a Magyar Nemz. Múzeum egyetlen példányában maradt meg s a lőcseit, melynek egyetlen példánya ugyanott őriztetik.

Azonban az erdélyi múzeumi, valamint az esztergomi és akadémiai példányok nemcsak két külön kiadás képviselői; hanem a szövegben is eltérnek. Vegyünk csak pár helyet pl. az előbeszéből:

Első kiadás: . . . »hoggy egyebeknek példajok, mindenkor | mint egy tükör legyen embernek előtte: mert | az időnek rövid volta miatt, igen keves dolog- | nak mehet ember végere, holott laffan laffan el | fogyatkozik az termézfzet.«

Második kiadás: Hogy az Embereknek légyen előtte | mint egy Tükör mindenha az egyebeknec pél- | dáya: Miért hogy az minémű rövid az ember- | nec élete, igen keués dolognac menne végere, | holot laffan laffan el fogyatkozie a termézfzet.

Első kiadás: . . . »mind az által, mivel hogy Sapientibus fatis, (az mint az Deákok f3ólnak) Az | kinek okoffaga vagon megh értheti, s-értfe-is | + ugy minden, az mint tifzettefgesb.«

Második kiadás: »Annac okáért miért hogy à | mint az Deakoc f3ólnak (Sapientibus fatis eft dictum) à kinec elmeye vagon rá meg értheti, | és érceze vgy az mint f3zereti.«

Ezekből és egyéb, különben lényegtelen eltérésekből nem csak az látszik, hogy két külön nyomdatermékkel, hanem az is, hogy az esztergomi és akadémiai példányokban egy második, *javított* kiadással van dolgunk.

A szöveg összehasonlításában több példára is hivatkozhatnánk, de felesleges; noha bizonyosságai ezek annak, hogy a második kiadást a kiadó javítani törekedett s ez, ha nem föltétlenül, tanúsítja még azt is, hogy Heltai volt egyszersmind e népkönyv fordítója, helyesebben átdolgozója is. A második kiadás azonban a technikai dolgokban kevésbé gondos.

Az elébbieken kívül azt, hogy az erdélyi múzeum példánya valóban a régibb kiadás és pedig hihetőleg első, bizonyítják egyéb kisebb adatok; pl. a Heltai-féle *ç*-nek a 2-dik kiadásban *é*-vel helyettesítése, az ékezett betűk pontosabb alkalmazása. Viszont a pontatlanabb nyomdai kiállítás bizonyítékai a számosabb helyesírási botlások: *mondta* h. *monta*, *ott* h. *ot*, a végső *k* h. *c* használata, a *ts* v. *tf* h. a rendesen használt *cz*.

E körülmények figyelemre méltók azért, mert Szabó K. a második kiadásból az esztergomi példányt látta az 1882-diki budapesti könyvészeti kiállításon; de a közleményünk elején említett okból csak azt a tapasztalatot merítette, hogy az erdélyi múzeumi példány nem »unikum«; pedig az, mert most csakugyan az első kiadás egyetlen példánya. Figyelemre méltók azért is, mert dr. Körösi László kiadván az esztergomi példány szerint a népkönyvet, az előszóban ezt írja: »Alkalmam volt összehasonlítani a kolozsvárit az esztergomi példánnyal s azt találtam, hogy a Szabó Károly által legelső magyar kiadásnak vett kolozsvári példány legalább is 50 esztendővel későbbi keletű, mint az esztergomi, habár az összetévesztés okozója, a fametszet, ugyanaz is.«¹

¹ Mulattató zsebkönyvtár. 30. Salamon és Markalf. Esztergom, 1885 16-r. 91 l. (Ebből 25 l. bevezetés. A népkönyv eredeti előszavát nem közli.

Ez az 50 év különbség jelzése, holott legfőlebb 10 évről lehet szó, mutatja, hogy az összevetés nem volt pontos, a nyelvbéli javításokat Kőrösi nem vette szemügyre. Vegyünk ezekhez még pár körülményt. Mi, mint említők, azt tartjuk, hogy a latin és német szöveg szemelőtt tartásával e népkönyvet maga Heltai fordította le, ki 1574 végén meghalván, fia adta azt ki először 1577-ben. Hogy ez a kiadás csakugyan 1577-re tehető, bizonyítja a fametszvény évszáma; ez a fametszvény ugyanis *egyenesen a magyar kiadás számára készült* s egyetlen külföldi kiadás címképével sem azonos, mint ezt 1893-diki utamban volt alkalmam tapasztalni, midőn e népkönyvnek majdnem az összes ismert régibb kiadásait mintegy husz európai könyvtárban megnéztem, érdekelvén az, hogy honnan vette a kiadó a címképet. A fametsző tehát azon évet véste rá a képre, melyben megrendelésre készítette s így e címképben egy magyar, sőt kolozsvári fametszet van előttünk, mely igazolja az első kiadás évét s rajta az *S G C* betűk kétségtelenül a metsző nevét jelölik, talán így: *Sculpsit G(eorgius) C. E* szerint méltán mondjuk e kiadást 1577-ből valónak.

Ami már most az első és második kiadás közti időkülönbséget illeti, erre megfelel az, hogy Cornides Dániel még egy kolozsvári kiadást említ 1585-ből (Szabó K. I. k. 216. sz.) s le is írja címét így: *Salamon Királynac az David Király Fianac Markalfal valo tréfa beszedeckneve rövid Könyve. Colosv. 1585.* — s alakját 4-rétnek mondja.¹ Hogy ez a cím helyes és hogy a 2-dik kiadás címét követi, arról mindenkit meggyőzhet a végső *k*-nak *c*-vel írása. Épen ezért azt hiszszük, hogy ez nem egyéb, mint a második kiadás. Erre jön a monyorókereki 1591-iki, különben kevés technikai gonddal készült 8-rétű kiadás és mi gondos összevetés alapján állíthatjuk, hogy ez a kolozsvári második (vagy tán harmadik?) kiadás lenyomata,

¹ Bibliotheca Hung. 1792. 230 l. L. Sándor Istvánnál: Magyar Könyvesház. 10 l. Ő itt még azt is tudni akarja, hogy az 1585-ki kiadás 8-rétű volt. A címet egyébként nem közli oly pontosan, mint Cornides, noha hihetőleg az ő nyomán adja. Legyen szabad itt némi kétségnek adni kifejezést, hogy Cornides látott-e 1585-iki kiadást. Én azt hiszem, hogy ő a második kiadásból látott egy példányt, és pedig azt, mely most az akadémia birtokában van, s melynél a kolofonhoz tintával csakugyan hozzá van írva az 1585. évszám. Valószínűvé teszi ezt az is, hogy Cornides teljes pontossággal adja a második kiadás címét az eredeti helyesírás szerint.

vagyis ez a kolozsvári kiadás már oly számban készült, hogy a vas megyei Monyorókerékre is eljutott egy példánya, hol utána nyomták. Ha tehát Cornides csak találmónra írta is az általa látott példányról, hogy 1585-ben jelent meg, a 2-dik kiadás az 1577—1591. közti időből, ha pedig 1585-ben is jelent meg egy kiadás, akkor az 1577—1585 közti időből való. Ennyire apad le az 50 év.

De hogyha valaki a Heltai-féle kiadványokat valóban pontosan összeveti, azt fogja találni, hogy csakugyan az a példány régibb, mely az Erdélyi Múzeum birtokában van s melyet mi első kiadásként jelöltünk, mint Szabó Károly. Ugyanis *ugyanazon betűkkel* van nyomva, mint a Heltai-féle »*Cancionale*« 1574-ből, Valkai András »*Hariadenusról*« szóló éneke 1573-ból, a Heltai-féle »*Biblianac*« első része 1562-ből s ugyanennek második része 1565-ből, Ilosvay »*sok féle nevek magyarázattya*« 1578-ból. Sőt a Heltai-féle »*Biblianac*« I. részében már 1562-ben meg-
leljük ugyanazon nagy, fametszetű kezdőbetűket, melyek sorozatából való népkönyvünk A₃ levelén, úgy az első, mint a második kiadás példányain, a díszes *M* kezdőbetű, valamint meg-
leljük ugyanott azon szövegzőró díszet (vignetta), mely mindkét kiadás utolsó lapján, a 2-dik helyen áll. Igaz, hogy e díszes betűk sorozatából találunk kezdőbetűket 1589-ből a »*Kopaszszágnak dicziireti*«-ben (*H* betű) s 1596-ból is a *Báthori Sigmondról* szóló énekben; de hát az ily betűk, mint költségesebbek s ritkábban használtak, tovább is tartottak. Valamint a második kiadás betűit meg-
leljük ugyanazon szövegzőró díszszel Görcsöninek *Mátyás királyról* szóló énekében 1581-ből, a »*Kopaszszágnak dicziireti*«-ben 1589-ből s mint Körösi is megjegyzi, ugyanazon betűkkel van nyomva, mint az *Aspasiáról* szóló ének 1591-ből. Tegyük ehhez, hogy az esztergomi példány címlapjának betűi láthatók a »*Historia Josephusból*« címlapján 1580-ból, *Ptolemeus historiájának* címlapján 1588-ból, melynek szövege is a második kiadás betűivel azonos betűkkel van nyomva, valamint magának a népkönyvnek ismert két kiadása betűi is azonosak.

Mindezekből az világlik ki, hogy régi magyar könyvtárunk a *Salámon és Markalf*-ről szóló népkönyvnek egy XVI-dik századbeli, eddig le nem írt kiadásával szaporodik, mely egy hihe-
tőleg kolozsvári fametszőtől származó címképpel 1577-ből való, míg az eddig elsőnek tartott kiadás (esztergomi és akadémiai

példány, ugyanazon fametszettel), az 1577—99. évek közti időszakból származik, s ezek mellett az 1585-diki Cornides-félet töröljük a kiadások közül. E kettőt követi a monyorókereki 1591-ből, melynek szövege a kolozsvári második kiadás alapján készült, mint az összes ismert kiadásoké 1808-ig. Ennek pontos leírása a következő:

Monyorókerék, 1591. Manlius J. 8-r. 32 levél, lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: AD^s, I^a. Salamon || Királynak, Az || David Kiraly Fianak: || Markalffal valo trefa beszedekek rő- || uid könyue. || Mindenek e vegre irattatnak meg, || hogy iot tanullyunk belőle. || Nyomtatot Mony- oroköröken Manlius János által. Anno M. D. XCI. — I^b: Praefatio, Az Az: Eloel || iaro beszed, az Markolffus trefas || dolgaira. 32^a. lap: Vege.

Czímlap, Magyarország címerét ábrázoló fametszettel, végén (32^a l.) fametszetű szövegzáró dísz.

Magyar Nemzeti Múzeum, R. M. K. 239. (Szabó K. I. k. 247. sz.)

Ehhez járúl a XVI-dik századból egy 4-dik kiadás hely és év nélkül (Szabó K. I. k. 365. sz.), melynek pontos leírása ez:

Év és h. n. 4-r. 16 levél, lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: ADAD⁴. Markolfnak || Salamon Kirallyal valo treffa befzediről irott rövid Könyv. || Praefatio, || Azaz, || Előljáro beszed, az Markolffus treffa beszedire. || 16^b. lap: Vege.

(Külön címlap nélkül.)

Magyar Nemz. Múzeum, R. M. K. 365.

Azt, hogy ez a kiadás szintén a kolozsvári második kiadás nyomán készült, pár sor idézet a fentebbiekkel összehasonlítva könnyen eldönti.

»Hogy az embernek | legyen előtte mint egy tükör mindenha az egyebek- | nek példaja: Miert hogy az minemü rövid az em- | bernek clete igen keves dolognak menne vegere, | holot laffan laffan el fogyatkozik az termefzet.«

Ez a hely összehasonlítva egyebekben is az összes későbbi kiadásokkal, tanúskodik a mellett, hogy ezek mind a kolozsvári második javított kiadás szövegét követik.

A leírt XVI-dik századi négy kiadáson kívül 1808-ig még

nyolcz kiadás ismeretes, melyek leírását ritkaságuk miatt a következőkben adjuk:

5. *H. és év n. (XVII. század, Lőcse.)* 4-r. 27 levél. lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: AF⁴, G³. Salamon || Királynak, || Az David kiraly || Fianak Markalfal | való tréfa Beszédeknek || Rövid Könyve. (Fametszet: Salamon Kir.) Mindenek az végre Irattanak-meg, hogy jót tanullyunk || belőle. II^a: Praefatio, | Az az: | Elöl-járó beszéd, az Markalf, tréfás | dolgaira. 27^b lap: Finis libri Markolffi.

Van benne az A¹, A⁴, B¹, C⁴, D¹, D², D³, E¹, E³ (2), E⁴, F¹, F⁴, G² (2) G³ leveleken 16 fametszet, az A² levelen szövegzáró dísz. Magyar Nemzeti Múzeum, RMK. (Szabó K. I. k. 1599. sz.)

6. *Buda, 1744.* Nyomt. n. 8-r. 34 számozatlan levél.

Collatio: AD⁸, E². Salamon || Királynak, || A' || David || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa beszédeknek || rövid. || Könyve || Mostan újjobban az előbeni betű- || fogatkozásokból háromszor az Budai Ty- || pográfia költségével nyomtatásban || ki-adatott. || 1744. Esztendőben. I^b. lap: Minden e' végre irattat- || nak-meg, hogy jót ta- || nullyunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl Járo Beszéd || Az Markalf tréfás dolgaira. 34^b. lap: Vége.

Végén a tipografus jegye.

Magyar Nemz. Múzeum, P. o. Hung. 1302.

7. *Buda, 1749.* 8-r. 34 számozatlan levél lapjelzéssel.

Collatio: AD⁸, E². Salamon || Királynak, || A' || David || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa beszédeknek || rövid || Könyve || Mostan újjobban az előbenyi bótű- || fogatkozásokból háromszor az Budai || Typográfia költségével nyomtatásban || ki-adatott. || (Vignetta.) Nyomtattott Budán Veronika Nottensteiné Özvegy- || nél, 1749. Esztendőben. I^b. lap: Minden ez végre irattat- || nak-meg, hogy jót tanul- || junk belőle. 34^b lap: Vége. (Záró vignetta.)

Erdélyi Múzeum.

8. *H. és nyomt. n. 1760.* 8-r. 32 számozatlan levél, lapjelzéssel.

Collatio: AC⁸. Salamon || Királynak, || A' || Dávid || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa-beszédeknek || rövid || Könyve. || (Vignetta.) || Nyomtattott 1760-dik || Esztendőben. I^b. lap: Mind e'

végre irattattak-meg, || hogy iót tanuljunk belőle. 32^b lap: Vége. (Záró vignetta.)

Erdélyi Múzeum.

9. *Vác*, 1783. *Nyomt. n.* 8-r. 24 számozatlan levél.

Collatio: AC^s. Cziml.: Salamon || királynak, || Dávid király' || fiának, || Markalfal-való tréfa || beszédének || rövid könyve. || Mostan újjobban az előbbenni bötü- || fogyatosokból meg-jobbittatott. Vátzon, Nyomattatott 1783. I^b. lap: Minden ez végre irattatnak-meg, hogy jót tanuljunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl-járó beszéd az Markalf tréfás dolgaira.

British Museum, 12,410. $\frac{aa.}{1-8}$ 39. (Egy gyűjtő kötetben.)

10. *Buda*, 1786. 8-r. 32 számozatlan levél.

Collatio: AD^s. Czim: Salamon || Királynak, || A' || Dávid Király || fiának, || Márkolfal-való tréfa beszédének || rövid könyve. || Mostan újjobban az előbbeni bötü-fogyat || kozásokból hatodszor a' Budai Typographia || költségével nyomtatásban ki-adatott. || Budán, || Nyomtatott Katalin' Landerer Betűivel. || 1786. I^b. lap: Minden a' végre irattatik-meg, hogy jót tanuljunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl-Járó beszéd a' Markalf tréfás dolgaira.

British Museum, 12,410. aaa. 37.

11. *Vác*, 1795. *Nyomt. n.* 8-r. 24 számozatlan levél.

Collatio: AC^s. Cziml.: Salamon || Királynak, || A' || Dávid Király || Fiának || Markalfal-való Tréfa || Beszédének || Rövid Könyve. || Mostan újjobban az előbbeni betü- || fogyatosokból meg-jobbittatott. || Vátzon, Nyomattatott. 1795. I^b. lap: Mindenek e' végre irattatnak meg, || hogy jót tanuljunk belőle. — 24^a. lap: Vége.

Magyar Nemz. Múzeum. P. o. Hung. 1305.

12. 8-r. *Buda*, 1808. 32 számozatlan levél, lapjelzéssel.

Collatio: AD^s. Salamon || Királynak, || A || Dávid Király || Fiának, || Markalfal-Való Tréfa || Beszédének || Rövid Könyve. || (Vign.) || Budán, || Nyomtatott 1808-dik Esztendőben. I^b levél: Minden a' végre irattatik-meg, hogy || jót tanuljunk belőle.

A szöveg 31 levél, a 32-diken, hogy üresen ne maradjon, két anekdóta van: Háboru idő ellen való harangozás. Montecuculihoz ló egy katona, hogy a' halált meg-érdemelje.

Erdélyi Múzeum.